

РЕФЛЕКТИВНИЙ – РЕФЛЕКСИВНИЙ – РЕФЛЕКСІЙНИЙ

Сучасні засоби масової інформації часто не розрізняють прикметники **рефлексивний**, **рефлексивний** і **рефлексійний**. Лексикографічні джерела, серед яких академічний Тлумачний словник української мови в 11-ти томах (К., 1970 – 1980), Великий тлумачний словник української мови (К. – Ірпінь, 2007) та одностомний Словник української мови (К., 2012) фіксують прикметники **рефлексивний** і **рефлексивний** як абсолютні синоніми з двома значеннями: 1. Який відбувається, проходить і т. ін. мимовільно, несвідомо; машинальний. *Аж кривився [Захар], кородячись від якихось рефлексивних болів у зовсім загоєній рані в плечі* (Іван Ле). 2. мист. Стос. до рефлексу (у 2 знач.) (СУМ, т. VIII; ВТС; СУМ-12). Останній словник подає також як рівнозначні похідні абстрактні іменники **рефлексивність** і **рефлексивність** та прислівники **рефлексивно** і **рефлексивно**.

Як бачимо, сучасні лексикографи виводять обидва прикметники від іменника **рефлекс**, що має такі значення: 1. у фізіології це «реакція живого організму людини чи тварини на зовнішнє подразнення»; 2. у мистецтві це «зміна забарвлення предмета під дією світла»; 3. «наслідок, результат чого-небудь; вторинне явище, викликане іншим явищем; вплив чого-небудь на щось» (СУМ, VIII). Фіксуючи в словнику прикметники **рефлексивний** і **рефлексивний**, утворені від іменника **рефлекс**, лексикографи не враховують наведеного третього значення цього слова, що семантично і словотвірно пов'язане з іменником **рефлексія**, зафіксованим у тлумачному словнику: «1. Самоаналіз, роздуми людини над власним станом. 2. В ідеалістичній філософії – відображення, а також дослідження процесу пізнання» (СУМ, VIII). Від іменника **рефлексія** закономірно утворюється прикметник **рефлексійний**, не поданий у тлумачному словнику.

А втім, давніші словники української мови (Г.Голоскевич, Правописний словник, 1930) та перекладні (С.Желехівський, Українсько-німецький словник, 1886; С.Андрусин, Українсько-англійський словник, 1955), відбиваючи мовну

практику, подавали похідний від іменника **рефлексія** прикметник **рефлексійний**, зафіксований творами художньої літератури (*Абстрактні філософічні теми, лірика рефлексійна, містика – се моє живло. А брати-літератори хотіли би, щоб я з більшою увагою гляділа на реальний світ* (Уляна Кравченко)). Проте надалі прикметник **рефлексійний** зник з лексикографічної практики. Сучасні словники послідовно пов'язують прикметники-синоніми **рефлексивний** і **рефлексивний** з іменником **рефлекс** (пор., наприклад, орфографічні словники 1975, 1994, 2009 років; Російсько-український словник наукової термінології, К., 1998; Етимологічний словник української мови, К., 2006, т. 5; Словник синонімів української мови, К., 2000, т. 2).

Сьогодні зв'язок слова **рефлексивний** з іменником **рефлекс** не викликає сумнівів, на що вказують контексти: *І, мабуть, таки любив ці моменти дід, коли в саму вже останню хвилину громовим голосом крикне: «Стій», а той безщасний він [порушник] із роззявленим від жаху ротом, з виряченими очима не знає, що почати, й у нестямі рефлексивними рухами виявляє свою безпомічність* (Гнат Хоткевич). Щодо прикметника **рефлексивний**, то контексти свідчать про його семантичний зв'язок з прикметником **рефлексійний**, наприклад: *...у сучасних умовах рефлексивний аналіз наукового знання як спосіб самосвідомості науки стає необхідною умовою її прогресу* (Вісник АН УРСР, 1980, № 2, с. 36).

Звернімо увагу, що Словник іншомовних слів за редакцією О.С. Мельничука (К., 1985) слово **рефлекс** фіксує як два омоніми: **рефлекс**¹ «1. Відбиття, наслідок, вторинне явище, що спричиняється іншим явищем. 2. Зміна тону або збільшення забарвлення предмета, яке виникає при відбитті світла, що падає від сусідніх освітлених предметів» і **рефлекс**² «біол. Реакція організму людини на подразнення рецепторів, яка здійснюється за участю центральної нервової системи» (с. 729).

Сучасна мовна практика відбиває хитання щодо використання прикметників, похідних від іменників **рефлекс**, **рефлексія**. З прикметником **рефлексивний** споріднені прикметник *рефлексний*, іменник *рефлексивність*, прислівник *рефлексивно* та інші; гніздо прикметника **рефлексивний**

утворюють іменники *рефлексологія* і *рефлексолог*, дієслово *рефлексувати* тощо. Проте і мовна практика, і нечітке лексикографічне формулювання щодо вживаності зазначених прикметників спричиняють випадки, коли обидва слова трапляються в одному реченні, наприклад: *Результативна рефлексивна діяльність характеризується більшою абстрагованими чинниками комунікативної ситуації: у даному випадку йдеться вже про дисоціацію за валоритивною віссю емоційного стану та поведінки мовця, що стимулює його результативну рефлексивну діяльність* (електронний ресурс).

Таку саму ситуацію простежуємо і щодо лексеми **рефлексійний**, пор.: *Серед тематичних праць можемо виділити роботу нідерландського фахівця Прайдмора Дж., який розглядає рефлексійний маркетинг у контексті споживчих програм лояльності, дослідження британських спеціалістів Беккета А. та Беттані Ш. щодо споживчої рефлексії та застосування рефлексивних методів у маркетингових і споживчих дослідженнях* (електронний ресурс).

І все-таки певну тенденцію у вживанні кожного з трьох прикметників – **рефлексивний**, **рефлексивний** і **рефлексійний** простежити можна, зафіксувавши конкретне слововживання в лексикографічних джерелах. Механічно перенести практичний досвід російських дослідників, які **рефлексивний** (**рефлексивный**) узаконили у значенні «мимовільний, машинальний, позасвідомий; тс. *рефлекторний*», а **рефлексивний** (**рефлексивный**) визнали стосовним до рефлексії (пор., наприклад, Л.П. Крысин, Толковий словарь иноязычных слов. – М., 2000, с. 608), в українській мові не можна, оскільки в ній активно вживається також прикметник **рефлексійний**.

Спіраючись на мовну практику, вважаємо оптимальним закріплення прикметника **рефлексійний** за іменником **рефлексія**, а прикметників **рефлексивний** і **рефлексивний** – за іменником **рефлекс**, розрізливши їхні лексичні значення: **рефлексивний** – термін у фізіології, а **рефлексивний** передає причинно-наслідкове значення.

Зінаїда Козирева